

БАБАЛАР
СӨЗІ

ТАРИХИ
ЖЫРААР

28

«MADENI MURA»
MEMLEKETTİK BAĞDARLAMASYНЫҢ
KІTAP SERIЯЛАРЫ
KAZAQCTAN RESPYBLIKASYНЫҢ TҰҢҒЫШ ПРЕЗИДЕНТІ
HҰРСҰЛТАН НАЗАРБАЕВТЫҢ
БАСТАМАСЫ БОЙЫНША ШЫҒАРЫЛДЫ

АСТАНА

2006

«МӘДЕНИ МҰРА»
МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ
КІТАП СЕРИЯЛАРЫ
БАС РЕДАКЦИЯСЫНЫҢ АЛҚАСЫ

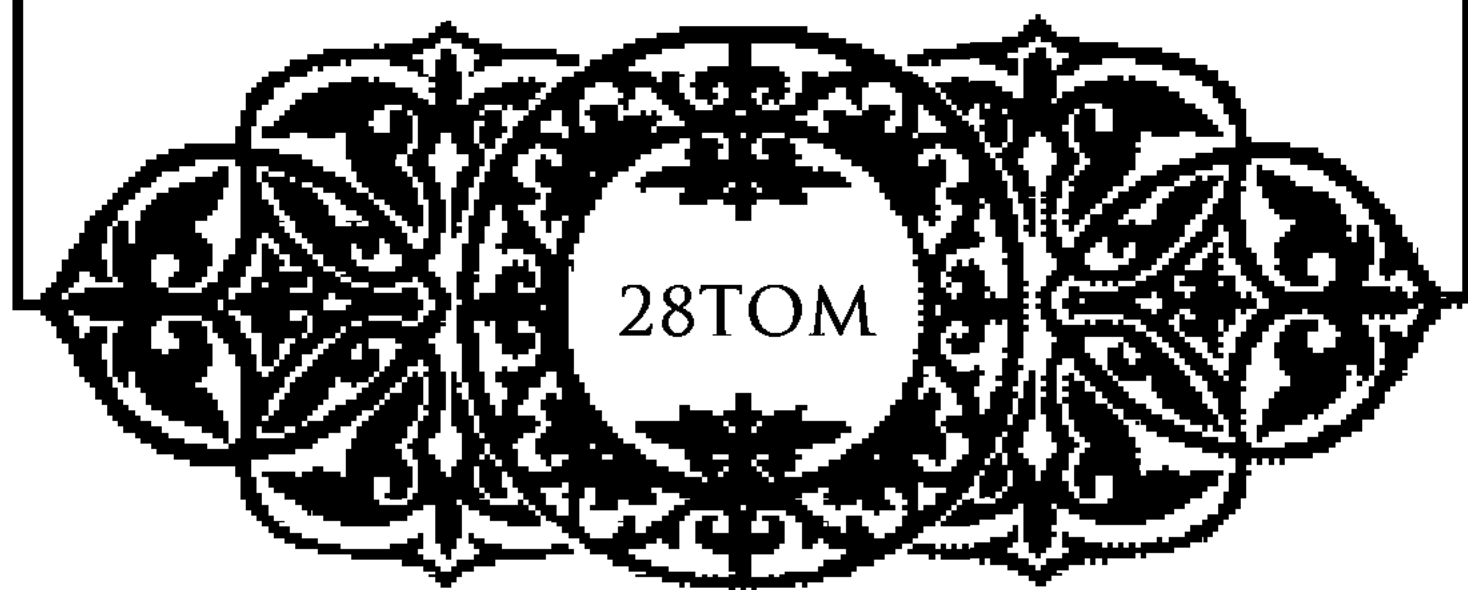
Тасмағамбетов И.Н., *бас редактор*
Тәжин М.М., *бас редактордың орынбасары*
Тәуекел С.Т., *жауапты хатшы*
Әбділдин Ж.М.
Әуезов М.М.
Байпақов К.М.
Зиманов С.З.
Кәлетаев Д.А.
Кекілбаев Ә.
Кенжеғозин М.Б.
Қасқабасов С.А.
Қойгелдиев М.Қ.
Қосыбаев Е.М.
Құл-Мұхаммед М.А.
Мағауин М.М.
Мәмбеев С.А.
Нұрпейісов Ә.К.
Нысанбаев Ә.Н.
Рахмадиев Е.Р.
Сұлтанов Қ.С.
Сүлейменов О.О.
Хұсайынов К.Ш.

БАБАЛАР СӨЗІ

ЖҮЗ ТОМДЫҚ

*Қытайдағы қазақ
фольклоры*

Тарихи жырлар

ББК 82.3 (5 Қаз)

Б12

**«Мәдени мұра» Мемлекеттік бағдарламасының
Фольклортану, әдебиеттану және өнертану секциясының мүшелері:**

Қасқабасов С. (*төраға*), Қорабай С. (*төрағаның орынбасары*),
Жұмасейітова Г. (*жауапты хатшы*), Әзібаева Б., Егеубаев А.,
Күзембаева С., Қирабаев С., Мамыраев Б.

Томды басуға М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының
Ғылыми кеңесі ұсынған

Томның редакция алқасы:

Қосан С. (*жауапты редактор*), Қасқабасов С., Нарымбетов Ә.,
Ісмақова А.

Қытайдағы қазақ фольклоры үлгілерін жинастырған:
Егеубаев О.

Томды жүйелеп, ғылыми қосымшаларын дайындаған:
Қосан С. *филология ғылымдарының кандидаты*,
Ақан А. (*жауапты шығарушы*), Егеубаев О.

Б12 Бабалар сөзі: Жүз томдық. — Астана: «Фолиант», 2006.
Т. 28: Тарихи жырлар. — 2006. — 376 бет.

ISBN 9965-35-105-8

«Бабалар сөзі» сериясының 28-томына «Қожеке», «Арғынбектің жыры», «Үркін-қорқын», «Кешубай — Жәмила», «Ер Бұлан», «Уаң бала», «Он сегіз», «Қан кешу», «Нүптебектің асы», «Сәтбек», «Шейітсай», «Сақари» атты тарихи дастандар енді.

Б $\frac{4702250205}{00(05) - 06}$

ББК 82.3 (5 Қаз)

ISBN 9965-35-105-8 (т. 28)

© Әдебиет және өнер институты, 2006

ISBN 9965-619-60-3

© «Фолиант» баспасы, көркемдеу, 2006

ҚҰРАСТЫРУШЫЛАРДАН

М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты Мемлекеттік «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында жарияланатын «Бабалар сөзі» атты жүз томдық басылымды дайындап, жариялау жұмысын жалғастыруда.

Серияның жарық көрген жиырма жеті томы ұлттық фольклорымыздың аса бір көркем де көлемді саласы болып саналатын дастан жанрына арналды. Дәлірек айтқанда, бүгінге дейін хикаялық дастандардың он бір томы, діни дастандардың жеті томы, ғашықтық дастандардың сегіз томы және тарихи жырлардың бір томы әзірленіп, баспа бетін көрді. Қазақ халқының қымбат қазынасы — фольклор жинақтарының жоғары деңгейде безендірілген жаңа басылымын оқырман қауым үлкен қуанышпен қарсы алды. Алла қаласа, дастандық эпос үлгілерін жариялау осымен шектелмейді.

ОҒК және ӘӨИ Қолжазба қорларында сақталған көптеген фольклор мәтіндері ғылыми тұрғыдан сараланып, баспаға әзірлену үстінде.

Оқырман назарына ұсынылып отырған аталмыш серияның 28-томы Қытайдағы қазақ фольклорының кезекті жинағы — тарихи жырларға арналып отыр. Бұл томға «Қожеке», «Арғынбектің жыры», «Үркін-қорқын», «Кешубай — Жәмила», «Ер Бұлан», «Уаң бала», «Он сегіз», «Қан кешу», «Нүптебектің асы», «Сәтбек», «Шейітсай», «Сақари» атты тарихи жырлар енді. Бұл шығармалардың көпшілігінде Шығыс Түркістан өлкесін мекендейтін аз ұлттардың, әсіресе қазақ халқының жергілікті Гоминдаң үкіметі мен ішкі қытай экспансиясына қарсы бас көтеру әрекеттері жыр арқауы болған. Тарихи жырларда күші басым ата жауымен арыстанша арпалысып, ұлтының азаттығы мен ұрпағының болашағы үшін жанын

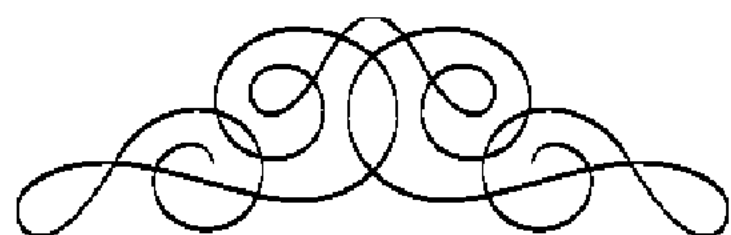
қиған Ақыт қажы, Оспан батыр, Демежан, Шәріпқан, Есімқан, Ырысқан, Қалман т.б. қазақ азаматтарының ерлікке толы өмірі шындыққа сай, көркем тілмен өріледі.

Бір айта кетерлігі, бұл томға кірген жырлардың біреуін сол өлкенің тумасы, үрімжілік белгілі қазақ ақыны, марқұм Таңжарық Жолдыұлы жырлағаны мәлім («Нүптебектің асы»). Әйткенмен, аталған шығарманың негізгі оқиғасы бұрыннан халық арасында айтылып келгендігі және ақын шығармаларының бұрын Шыңжаңда басылған «Қазақ қиссалары» атты фольклорлық жинақта жарияланғандығы ескеріліп, «Бабалар сөзі» сериясының аясында жарық көріп жатқан Қытайдағы қазақ фольклоры үлгілерінің қатарына шартты түрде қосылып отыр.

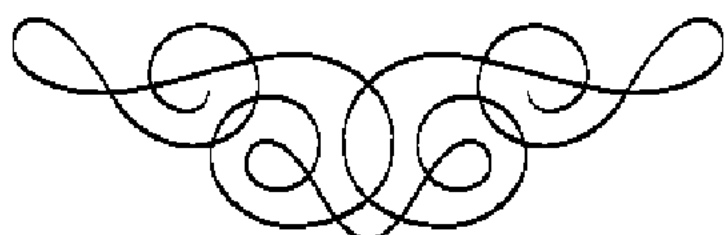
Мәтіндерді жинап, баспаға дайындаған Қытай мемлекетінің мәдениеті мен өнеріне үлес қосқан ғалым, ҚХР фольклортанушылар қоғамының мүшесі — Оразанбай Егеубаев.

«Бабалар сөзі» сериясының негізгі ұстанымдарына сәйкес аталған том ғылыми қосымшалармен толықтырылды. Ғылыми қосымшаларға томға енген мәтіндерге жазылған түсініктемелер, сөздік, жер-су атаулары, мәтіндерде кездестірін тарихи тұлғалар мен діни есімдерге арналған түсініктер, жырлардың жинаушылары мен оның жырлаушылары туралы деректер, пайдаланылған әдебиеттер тізімі, орыс және ағылшын тілдерінде жазылған түйін кірді.

Томның көлемі — 23,5 б.т.

M Θ T I H Δ E P

Қожеке

Бұл аймақ Іле, Текес, Күнес деген,
Уақыттың шаңына да ілеспеген.
Сонау бір бай мен болыс заманында,
Күні жоқ жоқшылықпен күреспеген.

Қағынған ұры-қары ол заманда,
Үмітін ел ертеңгі ойлаған ба?
Барымта, қуа қашқан, сойылдасқан,
Дау шығып жаудан түскен олжадан да.

10 Сан шығып, сор-азапқа сан бататын,
Соңында жортуылдың шаң жататын.
Іңірден іргені жау торуылдап,
«Аллалап» кірпік ілмей таң да ататын.

Басынан сұм заманда азап өткен,
Тағдырдан бола алмаған қазақ өктем.
Әлді мен әулекіні әуектетіп,
Әлсізді келемеждеп мазақ еткен.

20 Рақымсыз тағдыр буып тұншықтырды,
Кедейді келсаппенен тұмсыққа ұрды.
Айналған адам жаны ойыншыққа,
Болмайтын жеңіл бұйым ұршық құрлы.

Кім көрді игілік пен ғанибетті,
Кімді кім қан қақсатты, зар илетті?
Борақтай ішігіне бай оранса,
Тітіреп күркеде аяз қариды етті.

Өзіне өз ортасын олқысына,
 Буынып өз сүйікті шолпысына.
 Сұлулар жібек шашын желге шашып,
 Құздан ұшқан құрбан боп қор қысымға.

30 Сай туып сонау зарлы заманына,
 Дем беріп домбырамен жаралыға.
 Қожеке «Ел азасы» күйін шерткен,
 Құйып ап домбыраның шанағына.

Қайғының ауыр еді нарқы неткен,
 Күйшінің құдіреті арқалы еткен.
 Халықтың мұң мен зарын сол заманда,
 Қожеке өз күйіне арқау еткен.

Қыстаудағы қырсық

Шыққан шақ шақырайып күн төбеге,
 Қайырылмай қиратылған күркеге де.
 Бетке алып ауыл жақты зымырады,
 40 Шабдар тай шоқ кекілі күлтелене.

Жайың не жан ұшыра шырылдаған?
 Шыдамай жер құйқасы шымырлаған.
 Тау-тас қоса жаңғырып шулағандай:
 «Айта кет уақиғаның шынын маған!»

Тұнжырап Тұзкөл жым-жырт ойға батқан,
 Иірсу ірікті бойын ойдағы аққан.
 Шалкөде бар ашуын шақырғандай,
 Айғайтас сап жатқандай «ойбай, аттан!»

50 Ауылдың түгел сыртта жас-кәрісі,
 Қалған жоқ үйде қалыс босқа кісі.
 Аңырған кемпір-шалды ойда жоқта
 Толқытты бір сойқанның басталысы.

«Бір пәле боп қалды ма осы маңда?
 Салды ма тағдыр құрық осыған да?»

Әйтпесе, жол жөнекей бала неме
Әлде бір құбыжықтан шошыған ба?»

Асығыс, тез хабарлау жайды-ақ біліп,
Құтылған шабдар тайға жайдақ мініп.
Жапанды жаңғырықтырған даусын басып,
60 Өксіп кеп айтты бала жайды аптығып.

«Анталап әумесерлер қаптап кетті,
Ат ойнатып, күркені таптап кетті.
Шат-шәлекей, ойрандап барлығын да,
Сойылдар соқтығысып шақ-шақ етті!

Байлап ап Шалтабай мен Сағатбекті,
Қалғанын қанжоса ғып сабап кетті!
Өзінің тасымақ боп қыстауына,
Салынған шөмелені санап кетті.

Қыл арқанмен тамақты бунап кетті,
70 Ат қазығын суырып, тулап кетті!
Шалғыларды тасқа ұрып қабыстырып,
Сабын түгел балталап турап кетті.

Көп жылқы жойқын селдей топыр-ағын,
Жаздырмай топырлатып, шоқырағын.
Егіннің көгі тұрмақ, тоз-тоз қылды
Айдаудың қазып қара топырағын.

«Қаш, құтыл, ауылға тек тірі жетті!»
Айтуға ғана ағаның тілі жетті.
«Қыстатпаймын, қыстауын өртендер!» деп,
80 Бұжыр бет, бұқа мойын гүж-гүж етті.

Шауып шығып, бір қарап үлгіріп ем,
Артымда айғай-сүрен үндерінен:
«Жоям! деп барқылдаған болыс даусы,
Бара-бар кәрі төбеттің үргенімен.

Білмедім, не боп жатыр ендігісін,
Билік жоқ мал мен бақтың кемдігі үшін.
Шарасыз шалдар қалды сең соққандай,
Алысар қауқар қайда теңдік үшін!

90 «Болысқа барайын деп төресінген,
Көрейін жазмыштағы көресімнен.
Жұтқыш болса мені де жұтып қойсын,
Түйілмей бітеу өтсем өңешінен».

Деп келген қарияға салқын жүзді,
Сәлем алмай, ата-тек салтын бұзды.
Сан жықтырып, дүрелеп Шалтабайды,
Көзінше қарияның сан тұрғызды.

100 «Бетінен алғаны» үшін болысыңды,
Сағатбек соққы тиіп қолы сынды.
Қамшы алып қарияға зіркілдеді,
«Аудар» деп менен аулақ қонысыңды!

«Жер-су түгел менікі, дауың бар ма!
Өлгендерін көміп кет, сауыңды ал да.
Қай малың бар қу кедей қыс қысылар?
Жұтасаң үзігіңнің бауын жалма!

Бітпеген иттен өзге түкті пұшпақ,
Айтпаса түсінбейтін түпті нұсқап.
Зиянкес қызыл тобық тобырларды
Жүре алман жұрт ішінде жүк қып ұстап.

110 Айғыздап егін салып, жер тырнаған,
Бүлдірген мал өрісін дертің жаман!
Түбіме жетеді ақыр, қанын ішем,
Ақылгөй күйшің қайда? Келтір маған!

Дуана жалғыз атты, домбыралы,
Болыс боп қай қазақты ондырады.
Алдыма құл мен құтан шықпақшы ма,
Аяздай арқамды сол тондырады.

- Тірідей көмем көрін қазып тұрып,
Немесе қағам жерге қазық қылып.
«Ұсталып тапсырылсын Қожеке!» — деп
120 Жарлығын дәл осылай жазыпты ұлық.
- Ұқтырам ояз тұрмақ жандаралға,
Өзімнен өзге батыр жан бара ма?
Құтқарар күдіретті ием де сол,
Өзірейіл тақалса жанды аларға!
- Дақ салман ата-бабам сүйегіне,
Сенемін әруақ мені сүйеуіне.
Егін менен шөп тұрғай, бір түп ши мен
Зар қылам қоныстың бір сүйеміне!»
- Кәрі Бура осылай бұрқылдады,
130 Тәуір-ақ жынын бүркіп ұртындағы.
«Үзе бер бұл өңірден күдерінді,
Деп жүрме, артта көшкен жұртым қалды!»
- «А, Құдай, ерік бердің жауызыңа,
Қараттың бар сорлыны ауызыңа.
Қаһарың қайтқаны ма, бар әлемді
Сиғызар жалғыз тары қауызына.
- Болыстың тоқтау салмай асқанына,
Болайын өз пендеңнен сасқаныңа!
Жаратқан жер-суыңды алып қойды,
140 Жүрмегей енді қол сап аспаныңа!
- Жасқанып сұмның айла-мекерінен,
Бұғасың енді шықпай бекер іннен.
Бір шара осы бастан істемесең,
Өзіңді қуары хақ мекеніңнен.
- Қартайып, қаусай бітіп алжыдың ба?
Батады аш-арыққа «қалжыңның» да.
Жердегі жуандарға билік тиіп,
Халықтың қарық боп жүр қан-жынына.

150 Батырттың у тырнағын елге іріңнің,
Қамалды қуысына ел бір іннің.
Өзің әлсіз, байларың жауыз болды,
Сенеміз рақымына енді кімнің?!»

Шалтабай жан шыдамай күйіп кеткен,
Жоқшылық қой сорлыны күйікті еткен.
Құдайға да ренішін айтып салды
Жуандарға бақ-дәулет үйіп-төккен.

160 «Суырам уытыңды тіліңдегі!
Демесең жоным әлі тілінбеді.
Шұрқырап қош айтысар кезі келді,
Зәу-затың, өлгені мен тірілері!

Төзбейтін күпірлік қып тағат-ұғым,
Кім еді Құдайға мін тағатұғын?!
Жоғалтамын Тәңірден садақалап,
Кімің бар артында іздеп табатұғын.

Құмбел мен Қоғалысаз, Ақбастауды,
Бұйырам бөтен таптап, ат баспауды.
Және де жау боп туған Қожекенің
Жазды ұлық басын дереу ап тастауды.

170 Шартас пен Шарнауаның шырқар басын,
Тиекті, Көктекшелі, сырт арнасын.
Назардың төрт ұлының ұрпақтары
Шымылдық, Қарағайдан шырпы алмасын.

Жабысқан сайтан болып сау басына,
Түсе алман құл-құтанның саудасына!
Болыстық басыбайлы үзілмеген,
Аумақ па қайыршының саудасына!

180 Шақпай қазан-ошағын, ыңыршағын
Тынбайтын қан қарайған қыңыр шағым.
Ұшырам, орнын өртеп, күлін көкке,
Азаймақ тұқымы оның қырылса кім?»

Өртеніп орны бітсін, тіпті қыстау,
Өмірі өрт тисе оның өмірі қысқа-ау.
Орнында халық бір жақ, болыс бір жақ,
Күнәсіз күйші жаны дауға түсті-ау.

«Жарлығын жандаралдың оқып өт!» деп,
Қағазды қаудырлатты өкіректеп.
Долданған өгіз қаны дүлей неме,
Өзінше өнерліге өлім етпек.

190 Есірік, ерлік берген күшті «құдай»
Сойылшы содырлардың ұшқанын-ай!
Айдалған тірі бойдағы әзір ана
Болыстың аяғына түсті құлай.

Іс болды дөкейінді қаймықтырар,
Шашатын көпке топырақ қай мықты бар!
Лап қойды отырған жұрт болыс жаққа,
Ал, қане, алпауытты қайда ықтырар.

Қамшылар үсті-үстіне жауып қалып,
Қалғанда халық кегі анықталып.
Түгелбай — қадірменді бас қария
200 Айғайлап: «Жаман ырым, жауықпалық!»

Ағытып сөз тиегін шешен тілді,
«Жеріне жеткізе алсам көп тілегін.
Деймісің бас алсаң да, кесем тілді».
Әділін айтып жүрген жайды ұқтырып,
Дес бермей шал біткенді шайлықтырып,
Сөндіріп үміт отын болыс пен би,
Көңілді қобалжытты, айнытты ұлық.

Қусырып қос өкпеден жұртты қыстап,
Құрық сап қолда барын құрттың ұстап.
210 Салыққа иттен басқа берері жоқ,
Сол қалды өзің айтқан «түкті пұшпақ».

Жазықсыз жаза кесіп қыршын ерге,
Айдаттың естіп-білмес бір Сібірге.
Ұрда-жық ұры, содыр жинағаның
Басқан жерің пәле өрген, қырсық елге.

О, жұтқыш, кедей етін кесіп жейтін,
Басыңнан асып түсіп кесір-кейпің.
Елде жоқ сұмдық мынау — «мекен өртеу»
Ол заман, бұл заманда кешірмейтін!

220 Кек кетіп, титықтаған аш-арыққа
Ара-жікті біржола ашайық па?
Көзіңше мал-жаныңды бөліске сап,
Өкіртіп дарға өзінді асайық па?

Әуекі ісіп-кепкен делбесіне,
Сенеді жарылқар деп ел несіне?
Қауымның мал талайтын пиғылы жоқ,
Сонда да сала жүрсін енді есіне!

Қол артар жан ашитын бауырға ел шын,
Мені де азар болса «жауым» дерсің!
230 Неліктен Қожекеге шар салудың,
Жауабын мына дана қауым берсін!

Айырылу күйден халық шер шеккені!
Көзінен тасаланып ең шеткері.
Қожеке қоныс аумай тұрса алдында,
Патшаның тегін қоймас шен-шекпені.

Құлқынға салып тынар адал басын,
Шебер ғой қыбын тапқыш амалға сұм.
Қастерлі, өнерлі ұлан азаматқа
Жат сұғы жазатайым қадалмасын!

240 Шартарап күймен сұлу күмбірлесін!
Ерке жел еппен желпіп гүлді үрлесін.
Құлпырып Қарқара мен Шалкөдеміз,
Қызарсын, жасылдансын, күлгінденсін!

Күнде тартпай әлегін сергелдеңнің,
 Қожекені ұстатпас сенгенмен кім?
 Арғы бетке көшсін ол, уа, халайық!
 Көшіріп сал, тілегім — сендерден мың!»

Болыс бұғып тоқырау жайдан қалды,
 Төкеңнен жұрт ақ-әділ жайды аңғарды.
 250 Шашаусыз ықыласпен ұйып қалды,
 Мақұлдап сол заманғы пайғамбарды.

Шалтабай

Сазарып құлдық ұрмай болыс-биге,
 Жаны таза, баспаған борыш күйге.
 Айдалып «итжеккенге» бір-ақ кетті,
 Кідірмей Орынбор мен Омскіге.

Қалды ана, зар еңіреп қалды қосақ,
 Ортаып думанды орта қалды босап.
 Күй болып қос ішектерден құлақтарға
 Туған жер, өскен елде қалды осы ат!

260 «Аяздай батып арқама-ай,
 Қинауға салды әрқалай.
 Қой ішінде марқам-ай,
 Ел ішінде қалқам-ай.

Елге қашан қайтады-ай,
 Айдалып кеткен Шалтабай!
 Төлімді төкті шайқап-ай,
 Өтем бе қайғы арқалай!

Өкініш менен тарқамай,
 Жұртым бұған не айтады-ай.
 270 Елге қашан қайтады-ай,
 Айдалып кеткен Шалтабай?!

«Итжеккені» қай пәле-ай,
 Қия-құз, шұңғыл, сай-сала-ай.

Тайып кетсең байқамай,
Шықпайсың одан қайталай.

Омбы қар, оппа, қайқаң-ай,
Жамылған жапан айқара-ай.
Жұртым бұған не айтады-ай,
Елге қашан қайтады-ай,
280 Айдалып кеткен Шалтабай?!

Толғайын оны жай жатпай,
«Қырсыбыры» қай жақта-ай?
Таң атпайтын сай жақта-ай.
Ел қалды күн мен ай жақта-ай,
Қалуға әл жоқ айдатпай.
Аяулы есіл Шалтабай,
Қайтады елге қай уақытта-ай?

Күн шықпайтын қараңғы,
Білмейтін ауыл, қалаңды.
290 Арсыл да гүрсіл таланды,
Өргізген жыртқыш — бар анды.
Орманы жыныс — жаман-ды,
Түтеніп жыртып жаранды.
Жұртым бұған не айтады-ай,
Елге қашан қайтады-ай,
Арманда кеткен Шалтабай?!

Ойсырап қалды-ау ортам-ай,
Опынып кетті-ау ол талай.
Сапары жырақ, жол тар-ай.
300 Удай өртеп қолқаны-ай.
Оралады екен ол қалай?
Көрер ме екем ой, тәуба-ай?
Жер шеті кетті-ау, қорқам-ай».

Сөз емес құр домбыра сабалаған,
Санатқа күйшің оны санамаған.
Жаныңның жаз шуағын жарқ еткізер,
Тәтті күй, неткен ынтық саған адам!

Күй баурап, қайғы қаулап, жұрт тым-тырыс,
Қалқыған көшпей көкте бұлт тым-тырыс.
310 Жел соқпай, бұлақ ақпай, орман қалғып,
Тау алған ауыр демін күрт күрсініп.

Тиек пе, пернесі ме, ішегі ме,
Шанақ па, жылап жатқан іші егіле?
Кернеген кеуде толы қасірет пе,
У нәрін уақыттың іше біле?

Майысқақ сүйрік саусақ перне басып,
Бере ме бар арманын пендеге ашып!?
Зарлауық жан біткендей домбыраға,
Дегендей «Мейірімге мен де ғашық».

320 Әлдебір алдағыны сезе ме іші,
Келген бе елге елжірер кезек ісі?
Қу ағаш, қос ішекке тіл бітіре,
Күйшінің бүгін бөлек кезенесі.

Құйқылжып «Күй шақыртқы» құжырланды,
Сарыны «саңқ» еткізіп құзыңды алды.
Тарыққан тар заманнан табиғаттың,
Тапқандай жан рахат құзырланды.

Құйқылжып «Күй шақыртқы» құжырланды,
Елітіп ес-ақылды бұзып-жарды.
330 Қайдағы қайғылы елес: — Жау кеп қалды?
Ұрда-жық, қуып ұста бұзылғанды.

Ит өліп, жылқы шұрқырап, қыз ұрланды,
Қой үрікті, қасқыр жарды қызыл нарды.
Сел ағызды, күркені дауыл жықты,
У да шу құлақта өстіп ызың қалды!

Тірілтіп тіл зергері «Жиреншені»,
Ғасырлап ғаламат күй, жиды ел сені.
Қозғалмай қорқып қалған қозғалсын жұрт,
Алдырды сазға дәрмен, күйге еңсені.

340 Күй бірде мақауланып, мінгірледі,
Тұтылып әр тартқанда мың бір демі.
Ілезде тарпаң ат боп шыға келіп,
Алысып азаматқа міндірмеді.

Буырқанып бұлт жетті жауыныңды ап,
Шайқалтты бәйтеректі дауыл ырғап.
Секілді қаралы үйге бір топ адам,
Алыстан ат қойғандай «бауырымдап!»

Біресе күңіrentіп «Көрұғлын»,
Еске сап ежелгі елес күні мұңын.
350 Толғақтан талықсыған жас аруды,
Қиын-ақ көрге тірі көмеді ұғым.

Күй бірде күмілжіп кеп тұйықталды,
Кеудеге кереметтей ұйып қалды.
Еңкейіп еңкілдеді кейбір шалдар,
Кемсендеп кемпірлер кеп сүйіп те алды.

Кемсендеп кемпірлер беттен сүйіп те алды,
Қожеке қомданып бір иықтанды.
Шалқытып «Шалқайманы» жөнелгенде,
Болыстың сұры қашты сұйып қаны.

360 Әкесі болыс сұмның көп жыл бұрын,
Өзі де көбік кеуде көк жындының.
Қасық талқан талғажау нақ Шығайбай,
Көмердей бірге өзімен көрге ұн жұғын.

Бір сай бар аталатын «Жылан орда»,
Көш жолы осы сайға құлағанда.
Баласын қозы айдаған жылан шағып,
Жалшы ана зар илеген жылап онда.

Шалқақ төс «асыранды аю» қорбаңдаған:
«Беріп пе ең мал табысып қолдан маған.
370 Қазық аяқ, қара сирақ жүгірмегің,
Неге өзі мақұлықтан қорғанбаған?»

Тимендер өшіккіш жау ызаланса,
Таяқ тиіп бір жерін сыза қалса.
Малды шауып қырады қаптап келіп,
Көш жылжып бұл арадан ұзағанша.

Көшті айда! Әулие ме балаң малдан,
Құл тұрмақ, ажал ата-бабамды алған?!
Ісікті іркілдетіп артып жүрмен,
Таста осында, өлсе өлер қараң қалған».

380 Бейнетке аза қосып азапталған,
Жалшы ана жан кешуге аз-ақ қалған.
Осы күй ұланына ескерткіштей,
Бір уақыт сейілетін азапты арман.

Еңкейтіп, шалықтатпай жүгіндірген,
Ел сөйтіп өз өнерінен жұбын білген.
Әрқашан «Шалқаймадан» шаттық алып,
Арқаның азайтатын «жүгін» бірден.

Сойқанды соны істемек — білсе нені,
Дандайсып дәулетіне бұл сенеді.
390 «Шалқайма» өңменіне шаншу болған,
Күйшіге кектенудің бір себебі.

Аңқылдап күй тығыны ағытылды,
Қобырап қозғалған жұрт тағы тынды.
Тынысын кедей-кепшік кең алысып,
Күй-шоқпар шонжарларға танытылды.

Күй және қой-қозы боп жамырады,
Жан-жүйе жақын сезіп жадырады.
Құлақтан жүйкелерге жүгіргенін,
Қапысыз қан тамырмен жан ұғады.

400 Күй көкте қыран болып саңқылдады,
Кәдімгі мұзбалақтың салтындағы.
Қымсынбай қызуменен қияға ұшып,
Тәкаппар тау лебімен салқындады.

Аспанда аққу боп күй сұңқылдады,
Сұңқылды сұлу сылдыр су тыңдады.
Мамыражай, маңғаз сипап қайқы қанат,
Сұлу төс, сұңғақ мойын сусылдады.

Күз зарын түйсік анық түстеп жатты,
Табиғат өз тірлігін істеп жатты.
410 Көлде үйрек, көкте лашын, өрісте мал,
Айнала алуан-алуан түс жан-жақты.

Саз тілін сана-саңлау танып жатты,
Өңірге алқы-моншақ тағып жатты.
Немесе қасықтағы бал созылып,
Таңдайға тамсандырып тамып жатты.

Кейбіреу өліп естен танып жатты,
Ел көшіп таңылшағын таңып жатты.
Ор қоян шоқақ қағып қырдан қашқан,
Ақ құйрық жымға кіріп, таңын жапты.

420 Қыранның қиядан жемді ілгені,
Сарбаздың саңлақ атпен желдіргені.
Дүбірді төңкеріліп аспан тыңдап,
Сүйініп сұлық жатып жер білгені.

Шымылдық келін түсіп желбіреді,
Кешкі отты кемпір жаққан жел де үрледі.
Шабынған екі бура қаңтардағы,
Беймәлім қай-қайсына жеңдіргені.

Керіліп керуен кетті қара жолда,
Байқашы сағым — ой ма, қане, жон ба?
430 Ақ көбік ауызынан ақтарғаны,
Сор тері сорғалаған қара жорға.

Жерде қап орман, тау-тас, арналары,
Күй қанат ап ұшты, жан аңғарады.
Көлбеңдеп көкте көңіл қырдан асса,
Аңырап анадайда аң қалады.

Ертеңгі естен шығып ұлықтары,
 Қиянға қиял кетті ұрып тағы.
 Ілесіп күйдің күшті жетегіне,
 Өзді-өзін әркім қашан ұмытқалы.

- 440 Тауда өскен тау қазағы, тау саңлағы,
 Тұлғасы тұрып қалған тау салмағы.
 Шарықтап шарлап оймен, домбырамен,
 Қаулаған қасіретті тауыса алмады.

Күй тоқтап, ел қобалжып бақты ақырын,
 Құлазып қалар жері тап-тақырын.
 Сезіп тұр, қимай іштей егіледі,
 Тағдырдың аяп тәлкек, қақпақылын.

- «Қарыз ем, қадірменді жұртым саған!
 Тапжылтпас тағдыр-бұғау жұлқынса адам.
 450 Жабысқан иығымнан түсер емес
 Жұқалтаң, жұлым етек, жұпы шапан.

Құйын ғой өмір, шіркін, шыр айналып,
 Күтерміз алдағысын шыдай барып.
 Ағайын, ат ізін сал, мұңаймалық,
 Сары табын сағыныштың шырайға алып.

Азды көп ұнамадық, ұнадық па,
 Қадірін ұнар болсақ ұғалық та?!
 Ақ бата қасиетті Төкем берген
 Санамда сақталсын тек дұғалыққа.

- 460 Құшақтарын абысын-ажын ашты,
 Қоштасып әзер-зорға ажырасты.
 Жып-жинақ жұпыны көш жөнөп кеткен,
 Өнеки, үркердей боп белден асты.

Ерулік

Жабырқап жан кейіткен қапалықтан,
 Жазуын Жаратқанның қатал ұққан.